

ARCHÍVUM

Egy pszichoanalitikus életrajza
Hidas György

2012. július 28-án elhunyt Hidas György, lapunk elődjének, a *Thalassának* egyik alapítója, szerkesztő-bizottságának tagja, a Thalassa Alapítvány elnöke. Folyóiratunk 2012/3. számában röviden már megemlékeztünk róla. Most részleteket közlünk „Psychoanalytischer Lebenslauf” című írásából. A fordítás – Kain Péter munkája – az eredeti német változat alapján készült (in: L. M. Hermanns [Hg.], *Psychoanalyse in Selbstdarstellungen*, Bd. 2. Tübingen: edition diskord, 1994, 231-275). A magyar változat „Önéletrajz” címmel megjelent az *Önarckép háttérrel (Magyar pszichológusok önéletrajzi írásai)* című kötetben (szerk. Bodor Péter, Pléh Csaba és Lányi Gusztáv, Pólya Kiadó, Bp. 1998,107-128).

(E.F.)

(Részletek)

Most, amikor hozzáfogok analitikusi életrajzom megírásához, nincs könnyű dolgom, ez ugyanis több szempontból is valamiféle számadás. E számadás központi kérdése, milyen eredményeket értem el pszichoanalitikusként. Mit adott nekem az analízis, és mit köszönhetek én neki? A különlegesen keresem a sorsomban, amit az határozott meg, hogy születésem óta ugyanabban a városban, Budapesten, ugyanabban az országban, Magyarországon élek, így tehát a különböző politikai rendszereket és a történelem fordulatait egy és ugyanazon helyen éltem át. Kezdetől pszichoanalitikusnak készültem, s e szándékomat meg is valósítottam. Nagyon érdekelt az analízis folyamata, az analitikus és az analizálandó személy közötti kapcsolat, másrészt sokat foglalkoztam szervezeti-szervezési kérdésekkel – talán többet, mint mások –, dolgoztam különböző pszichoterápiai mozgalmakban és szervezetekben, sokat utaztam, aktívan részt vettem számos konferencián, aminek publikációs tevékenységem valószínűleg kárát is látta. Szeretek tanítani, célom az anyag megértetése, és igyekszem másokat is hozzásegíteni ahhoz, hogy a nyelv segítségével felismerjék a lényegét. Visszatekintve meg kell állapítanom, hogy régi, gyermekkori vágyam – hogy pszichoanalitikus váljak belőlem – mára nyomtalanul a múlt ködébe vész. Mind a mai napig elfojtott traumaként dolgozik bennem a végtelen szomorúság, amiért a soában elvesztettem édesapámat. Nem

tudom, mennyi lehet bennem a büntudat, hogy túlélő vagyok, miközben számos tevékenységem fő motívuma éppen a túlélés volt.

Gyermekkorom egy jobboldali kormány vezette konszolidált országban kezdődött, amelyben a fasizmus rémséges víziója már korán megjelent, amíg valóság-gá nem vált és a holokauszthoz nem vezetett. Magyarország a szövetséges hatalmak elleni háborúban a náci Németország oldalán állt. A fasizmust a sztálini „szocializmus” követte, amely több mint negyven éven át meghatározta az életünket és amely csak az 1990-es szabad választásokkal ért véget. A különböző politikai-társadalmi hatások következtében identitásom külsőségeiben megváltozott ugyan, de belső tartásom, úgy gondolom, mindvégig stabil maradt. A változásokkal együtt jártak a veszteségek is; zsidó vallásosságom például körülbelül tizenhét éves koromban befejeződött, és addig vallott zsidó hitemet a második világháború után anélkül tagadtam meg, hogy a helyébe valami más lépett volna. Egyvalami azonban nem változott: az a vágyam, hogy pszichoanalitikus legyek – és az, amin később sokat fáradoztam, hogy a kommunista társadalmi rendszerben rehabilitáljam a pszichoanalízist. Más szóval: a pszichoanalízis melletti elkötelezettségem nem csupán szakmai okokból volt fontos számomra, ez egyúttal egy közösséghez való hozzátartozást jelentett, olyan időkből, amikor ez a közösség nem volt látható, illetve alig létezett.

Családom és gyermekkorom

1925-ben egy középosztálybeli zsidó család gyermekeként születtem. Apám családjáról, a Hennenfeldekről aránylag sokat tudok, családfájukat többé-kevésbé dédnagyapámig tudom visszavezetni. Atyai nagyapám 1859-ben a mai Magyarország területén lévő Felsőgagyon született, ahol 1820-ban az ő apja is világra jött. Nagyapám bádogosnak tanult. A családi legenda szerint rövid időre Amerikába ment, visszatérte után pedig Budapesten élt. Műhelyében jégsezkrényeket gyártott, s volt egy ezzel kapcsolatos szabadalma is. Amikor 52 éves korában meghalt, a hivatalos okmányokban már mint jégsezkrénygyáros szerepelt. A századforduló Magyarországon a liberális törvényeknek köszönhetően a zsidók nagy része asszimilálódott, és a virágzó kapitalizmus egyengette előttük a társadalmi felemelkedéshez vezető utat. Így jött létre családjunk jégsezkrénygyára, amely a kommunista hatalomátvételig üzemelt.

Apai nagymamám és családja a Vág-vidékről származik. Dédnagymamám bába volt; diplomáját, amelyet a mai napig gondosan őrzök, a Magyar Királyi Egyetem orvostudományi karán szerezte. A család ezen ágának egy tagja a családi legenda szerint áttért a katolikus vallásra, kivándorolt Amerikába, érsek lett és ott is hunyt el. A fontos az, hogy ebben a családban vállalkozó szellemű emberek éltek. Ez a generáció – eltekintve a teológiai főiskolától – nem végzett magasabb iskolákat.

Apai nagyapám halála után, 1912-ben nagyanyám öt fiával együtt átvette a gyár vezetését. A legidősebb az édesapám volt, aki kereskedelmi főiskolára járt, tanulmá-

nyait azonban apja halála miatt 21 éves korában megszakította és belépett a cégbe. Egy testvére 1941-ben betegség áldozata lett, hárman – köztük édesapám – a holokausztban pusztultak el. Egyedül Ernő nagybátyám maradt életben, a háború végétől az államosításig ő vezette a jégsekrénygyárat. A testvérek közül – édesapám mellett – ő volt a másik, aki vállalkozói tehetséggel rendelkezett. 1948-ban, az államosítások idején emigrált; sok pénzt vitt magával, Nizzában telepedett le és ott is halt meg. Egy barátnőjével együtt vándorolt ki, akivel már a háború alatt is együtt élt. Az illető hölgy a zsidótörvények idején árjaként belépett a vállalatba, engem pedig az 1944. október 15-i nyilas hatalomátvétel után egy ideig a Csepel-szigeten bújtatott.

Vállalatunkat „Hennefeld Jégsekrénygyár Rt.”-nak hívták, és Budapesten, illetve egész Magyarországon jó hírnévnek örvendett. A gyár minőségi jégsekrényeket, fagylaltgépeket és nagyméretű kompresszoros hűtőgépeket gyártott és adott el. A gyár – a hozzá tartozó asztalos-, bádogos-, lakatos- és lakkozó műhellyel együtt – két szomszédos ház pincéjében működött.

Nagyanyám 1911-től haláláig, 1936-ig vezette a gyárat. Remek üzletasszony és erős személyiség volt, aki a családot is összetartotta. Négy fia aránylag sokáig, 1932-ig közös háztartásban élt vele (apám korán házasodott). Vallásos zsidó asszony volt, járt a templomba, péntek este gyertyát gyújtott, és megtartotta a szédereket is.

Édesapámat sok minden érdekelte, rendszeresen olvasta az újságokat, könyvei között – nem volt túl sok – Strindberg, Dosztojevszkij, és Oscar Wilde művei is ott álltak. A politika inkább csak a rossz időkben érdekelte, a Gömbös-kormány, Magyarország fasizálódása idején. Ő is járt templomba és tartotta a zsidó ünnepeket. Reggelente kávéházba járt reggelizni, ahol elolvasta a külföldi lapokat is, délben hazajárt ebédelni, utána mindig lepihent egy keveset, esténként viszont sokáig dolgozott. A vállalat mindent együttvéve jól ment, ő maga nem volt gazdag, de jómódban élt. A világgazdasági válság előtt a cég két autóval is rendelkezett, ami akkoriban luxusnak számított, a vállalat 18–20 embert foglalkoztatott. Nagyanyám és a szüleim egy időben egy 4-5 szobás lakásban laktak. A gazdasági válság következtében eladtuk az autókat, és nagyanyám halála után elköltöztünk egy kétszobás lakásba. Amikor gimnáziumba kerültem, már a nálunk tehetősebbek számítottak jómódúaknak.

Családunkban nem volt vita a zsidó és magyar identitás kérdésében, mi a zsidóságnak a vallásunknak tekintettük. Az első zsidótörvények bevezetésével 1938-ban azonban meg lettünk bélyegezve. Elvették korábbi identitásunkat, melynek értelmében mi zsidó vallású magyarok voltunk. Ez már nagyon korán, még 1938 előtt tudatosodott bennem – valamilyen módon édesapám és családom közvetítésével. Emlékszem, hogy 1933-ban *Az Est* című újságban láttam egy Hitler-fényképet, és a kép melletti szöveg antiszemita kirohanásait. Láttam, hogy Hitler hatalomra került, és megijedtem. Akkoriban nyolcéves voltam, és éreztem a család-

ban a félelmet. Ekkortájt már több iskolatársam és barátom kikeresztelkedett, és én kötelességemnek éreztem, hogy legalább egy embert, barátom kisöccsét megmentssem a zsidóság számára. Zsidó identitásunk megmaradt, de egyértelműen a vallásra korlátozódott.

Otthon nem részesültünk ugyan kifejezetten hazafias nevelésben, de gyerekkoromban felolvasták nekem a nagy magyar klasszikus költő, Petőfi Sándor elbeszélő költeményét, a *János vitézt*. Ha egy történelmi látószög egyáltalán eljutott hozzám, az a nagybátyámon keresztül történt, aki az athéni demokráciáról és Periklészről mesélt nekem. Például nem derült ki számomra, hogy mit gondolnak a felnőttek Trianonról. Az iskolában megtanultam, hogy Magyarország területének részeit „elszakították” tőlünk, de otthon nem uralkodott semmiféle „Trianon-tudat”, nem volt irredenta hangulat. A család inkább európai, közép-európai volt, mintsem nemzeti orientáltságú. Édesapám családjának volt egy háza Bécsben, sőt egykor Berlinben is, ez utóbbi azonban ráment nagyanyám betegségére. Béccsel tehát szorosabb kapcsolat állt fenn. Családom jelentős üzleti kapcsolatokat ápolt Németországgal; édesapám gyakran utazott Frankfurtba, és olvasta a német újságokat. Ha a nyári szünetet nem Ausztriában töltöttük, a Tátrába utaztunk. Családunk otthon magyarul beszélt, édesapám jól beszélt németül is, engem pedig kisgyermekkoromban német nevelőnők vettek körül. Az első ilyen Fräulein szülei és testvéreivel Lengyelországból költözött Budapestre. 1940-ben visszatoloncolták őket az elfoglalt Lengyelországba, ahol zsidó vallásuk miatt elpusztították őket.

Édesanyám családjáról kevesebbet tudok. Anyai nagyapám üzletében, a pesti belvárosban kézimunkákat árult. Családi nevén Wiegnek hívták. Nagyszüleim két fiú- és két lánygyermeket neveltek, édesanyám volt a legfiatalabb. Az üzlet nem kizárólagos családi vállalkozásként működött. Nagyszüleim egyik fia az üzlet bezárásáig ott dolgozott, anyám másik fiútestvére azonban 1939-ig ingatlanügynökként Berlinben élt. Ő későn házasodott, egyetlen fia ma Svájcban él. Ez a nagybátyám 1957-ben átköltözött Németországba, és inkább németnek érezte magát. Anyai ágon az egyik unokatestvérem fia Hollandiában neves költő lett – szülei 1956-ban vándoroltak ki. Édesanyám leánytestvérenek szintén született egy lánya. Ez a testvére férjével együtt korán elhalálozott, unokatestvérem fiatalon elárvult. Ő Kanadában él, két gyermeke és unokái vannak.

Édesanyám családjában más atmoszféra uralkodott, mint apáméban: ők kevésbé érezték magukat zsidónak. A két család között volt bizonyos feszültség, ritkán találkoztak. Én apám családjával azonosultam, nagyanyámmal és apámmal jártam a zsinagógába, anyám nem jött velünk.

Édesanyám egy olyan családba házasodott be, ahol a családfő szerepét az iratokban gyártulajdonosként bejegyzett nagymama töltötte be. Édesanyám alkalmazkodott ugyan, de azért társaságba is eljárt – például kártyázott a Kisgazda Párt klubjában. Igazi úrihölgy volt, aki – nagyanyámmal ellentétben – valóban nem dolgozott. Azt hiszem, szüleim rossz házasságban éltek; már korán el akartak válni, aztán

mégiscsak együtt maradtak. Talán ez is motiválta azt, hogy analitikus akartam lenni – Searles egy mondatának értelmében: „Mindenütt jelen van a páciens hajlama, hogy kezelőorvosát gyógyítsa; ez a gyermeki szükségletnek a következménye, amely a szülők hibáit és korlátoltságát akarja megsemmisíteni.” Ez lehetett egy motívum a Ferenczi által leírt „tudós csecsemő”-fantáziához. Egyke voltam, a békeidők kiegyensúlyozott gyermeke. Ha édesanyámmal a Balatonra vagy külföldre utaztunk, magunkkal vittük a cselédet, és együtt vezettük a háztartást. Anyám teniszezett, römizett és bridzselt. Egyszer eljött értünk az édesapám az autóval – sofőrünk is volt –, és elutaztunk Meránba. Emlékezetes kirándulás volt.

Az öt-, hatéves korom előtti időkből alig maradtak emlékeim. Azt tudom, hogy a Deák téri evangélikus elemibe iskoláztak be. A gyerekeknek abban az időben fogalmuk sem volt, ki zsidó és ki nem. De kevéssel később – még mindig alsó tagozatos voltam, amikor átköltöztünk Budára, a Krisztinavárosba – már azt gondoltam, bárcsak azt hinnék rólam, hogy keresztény vagyok, keresztény szerettem volna lenni. Krisztinavárosban már különbséget tettek zsidó és nem-zsidó között; ott zsidó hittanóra is jártam. De ez engem nem nagyon zavart. Másrészt már feltűnt nekem, hogy vannak szegény gyerekek is, és „rangon alul” is kötöttem barátságot. A családomban nem létezett semmiféle szociális lelkiismeret, bennem viszont kifejlődött. Két dolog zavart: először is, hogy zsidó vagyok, hiszen ez egy bizonyos diszkriminációt jelentett – nem éltem meg tudatosan a zsidóságot, nem voltam büszke rá, sőt, 1933 óta inkább féltem –, másrészt pedig egy ideig úgy éreztem, hogy jómódú gyerek vagyok, és ezért a munkásokkal és a szegény gyerekekkel szemben valami büntudatfélém volt.

1935-ben a Werbőczy-gimnáziumba kerültem, amihez akkoriban zsidó származásom miatt már protekcióra volt szükség. Apám családja számára – ahol engem trónörökösként kezeltek – természetes volt, hogy gimnáziumba fogok járni és nem a polgári iskolába. Apám azt akarta, hogy hűtőtechnikai mérnök legyek és majd egyszer átvegyem a gyárat. Nekem kellett volna továbbfejlesztenem mindazt, ami nekik nem sikerült, hiszen ők legfeljebb érettségivel rendelkeztek.

Az osztályban négyen voltunk zsidók, mivel a numerus clausus miatt többet nem vettek fel, ezenkívül akadt néhány kikeresztelkedett zsidó gyerek. Egy ideig nem voltak jelentősebb problémáim, a bajok később jelentkeztek. A zsidók bizonyos dolgokból ki voltak zárva az iskolában, nevezetesen nem lehettek cserkészek és nem járhattak tánciskolába. A tánciskolát az egyik matematikatanár felesége vezette; a tanár úr maga előkelő férfiú, a máltai lovagrend tagja volt. Ez a diszkrimináció nagyon bántott, kirekesztettnek éreztem magam. Nem járhattam ötórás teára, nem mehettam a tánciskolába, és ezt nem helyettesítette semmi. Nem volt zsidó közösség sem, ahová tartozhattam volna. Részt vettem ugyan a zsidó hittanórán, megtanultam héberül olvasni, tizenhárom éves koromban volt bar micvám, később egy aktív, szimpatikus fiatal rabbi kirándulásokat és barlangtúrákat szervezett nekünk, ám mindez nem ellensúlyozta a kizártság érzését. Az

iskola mindent egybevetve jobboldali volt, még ha olyan pedagógusok is tanítottak ott, mint latin- és matematikatanárom, a baloldali gondolkodású Grexa Gyula (a pszichoanalitikus Haynal André nagybátyja), vagy humanista beállítottságú osztályfőnököm, akinek zsidó feleségét később a nyilasok megölték. Egyébként neki, osztályfőnökömnek köszönhetem vonzódásomat Itáliához.

Nagy különbségek voltak a diákok között is. Jártak hozzánk a legjobb körökből, az I. kerület jómódú családjaiból, de akadtak cipészgyerekek is. Némelyik diáktársunk üdvrivalgással jött az iskolába azon a napon, amikor kihirdették a zsidótörvényeket: „Milyen jó, hogy csak 20 százalék zsidót szabad foglalkoztatni!” Osztályomba járt Horthy kabinetfőnökének a fia; padtársam egyértelműen nyilas érzelmű apja a Számvevőszéknél dolgozott. Osztálytársam volt viszont Papp Oszkár, ma a szabadkőművesek Nagyoriens páholyának nagymestere, festőművész, és a nagyszerű színművész, Lehotay Árpád nevelt fia. Ez a fiú egyszer rossz jegyet kapott magyar irodalmi dolgozatáért, mert abban azt írta: „Arany János nagyszerű balladákat írt, pedig fogalma sem volt az Ödipusz-komplexusról.” Kétségtelenül sznobok voltunk, de osztályunk egy bizonyos szinten modern kultúrával rendelkezett. Iskolatársam volt (1938-ig) a pszichoanalitikus Bálint Mihály fia is. Osztályunkban többnyire demokratikus, liberális szellemiség uralkodott, amiből kilógtak a kevésbé okos és jobboldali érzelmű gyerekek, akik a kisebbséget jelentették. A gimnázium harmadik vagy negyedik osztályában a karácsonyt is megtartottuk, az ünnepséget zsidó létemre – természetesen – én szerveztem. Újságot is szerkesztettünk.

Azokban az években a családom komolyan azon töprengett, hogy külföldre küldjön – hogy menjek Angliába. Nem tudom miért, de ebből mégsem lett semmi. A túlélési stratégiák egyike az áttérés volt – 1943-ban végül szüleim és én kikerestelkedtünk. Ez a szememben a veszélyes helyzetből való egyik lehetséges kiutat jelentette, ugyanakkor a kompromisszumok keresését is. Ha egy filmről lenne szó, akkor én ezt úgy játszánám el, hogy a Krisztinaváros egyik temploma előtt megyek el, és közben reménykedem, hogy kereszténynek tartanak, hiszen minden álszenteskedés nélkül leveszem a sapkámot vagy keresztet vetek. Számomra fontos volt, hogy nem álszenteskedem – hogy nem csak úgy teszek, mintha..., csupán azért, hogy kereszténynek nézzenek.

A zsidótörvények nagyon súlyosan érintették a családomat: a céget lépésről-lépésre árjásítani kellett, a részvénytársaság vezetésébe nem-zsidókat kellett beültetni. A felnőttek tettek ugyan előkészületeket, sajnos azonban nem azokra a veszélyekre, amelyek azután meg is történtek. Nem sejtették, hogy bekövetkezik a holokauszt, de felismerték, hogy az új állapotok a zsidók megszorítását és eltávolítását szolgálják.

Magyarország 1941 nyarán Németország oldalán belépett a háborúba. A veszélyt egyáltalán nem ismertem fel, de nyilvánvalóan mások sem, hiszen az osztályomból mindössze egy család emigrált, Bálint Mihály pszichoanalitikus családja – Angliába.

1943-ban érettségiztem. Szüleim megpróbálták elintézni, hogy felvegyenek a Műszaki Egyetemre, hiszen azt szerették volna, hogy hűtéstechnika-mérnök legyen belőlem – amihez a világon semmi kedvet nem éreztem. Ha valami akkoriban egyáltalán érdekelt, akkor az az irodalom, a filozófia és a pszichoanalízis volt. Bergson, Freudot, Ferenczit és Huxley *Szép új világát* olvastam. Különösen nagy hatással volt rám franciatanárnőm. Amikor a gimnázium ötödik osztályába kerültem, édesanyám Kecskeméti Ágotához küldött, hogy ő tanítson franciára. Így kétszer egy héten egy igazi intellektüel családnál lehettem. Tanárnőm elegáns, finom arcvonású hölgy volt, aki a Sorbonne-on járt egyetemre és Heidelbergben még Jasperset is hallgatta. Gazdag könyvtárak voltak, újságíró férje a Budapesten megjelenő német nyelvű újságnál, a *Pester Lloyd*-nál dolgozott. Tanárnőm felmenői között sok híres rabbi is volt. Mindezt ő mesélte el, és megtudhattam egyet s mását a baráti köréről is, amely baloldali íróból állt. Így hát nem csak franciául tanultam, hanem betekintést kaptam a francia irodalomba is – Proustot, Voltaire-t, Rostand-t és Daudet-t olvastatott velem –, ezáltal is felkeltve a magas irodalom iránti érdeklődésemet. Szerelmes voltam belé és gyermekeibe – két kislányba és egy fiúcskába, akik fiatalabbak voltak nálam. Egyik lánya ma professzor a budapesti egyetem szociológiai tanszékén.

Kutatni kezdtem az antikváriumokban, a pszichoanalízisről szóló könyveket kerestem. (A jobboldali politika következtében az erről szóló könyveket – Freud *Bevezetés a pszichoanalízisbe* című előadásainak magyar nyelvű kiadása és Hermann Imre *Az ember ősi ösztönei* című könyve kivételével – nem adták ki többé.) Így került a kezembe Ferenczi monográfiája, a *Katasztrófák a nemi működés fejlődésében*, valamint Freud művei. Egyik barátom asztalán bukkantam rá Freud *Álomfejtésére*; belenéztem, de nem olvastam végig. Ezeknek a műveknek egy része még mindig megvan, azonkívül Bergson *Le rire*-je (A nevetés) magyarul.

A zsidótörvények miatt nem vettek fel a Műszaki Egyetemre – akkoriban már szinte teljesen érvénybe lépett a numerus nullus –, így hát szüleim akaratának megfelelően műszerésztanoncként kezdtem dolgozni egy műhelyben. Utáltam azt a munkát, ügyetlen is voltam, és semmi kedvem sem volt esztergályozni és forgácsolni. De függtem a szüleimtől – későn érő gyerek voltam –, tehát teljesítettem kívánságukat, mígnem 1944 júniusában behívtak munkaszolgálatra. Szabadidőmben teadélutánokra jártam, és azt hiszem, hogy a körülöttem zajló eseményeket, a bombatámadásokat nem is vettem igazán tudomásul.

A német megszállás 1944. március 19-én azonban megdőbentett. Azon a vasárnap délelőtt egy barátnőmmel éppen színházban voltunk, és amikor kiléptünk az utcára, láttuk, hogy a város képe megváltozott. Elkezdődött a rettegés időszaka. Egy barátom apját elvitte a Gestapo, a zsidóknak sárga csillaggal megjelölt házakba kellett költözni. Sok más lakóval együtt mi is elhagytuk budai lakásunkat, Ernő nagybátyám csillagos házzá nyilvánított lakóházába költöztünk...

Sok olyan életút létezik, amelyet az ember nem választ, nem megy, nem akar végigmenni rajta, nem akarja bejárni. Nem lettem sem mérnök, sem műszerész. De

nem csak erről van szó. Volt egy iskolatársam, akivel például együtt korcsolyáztam. Őt szintén behívták munkaszolgálatra, valahol Baja környékén amerikai repülőgépfegyvertűzzel megtámadták az egységét, és ő meg is halt. Egy másik barátom a bori rézbányába került; ő túlélte a háborút, és egy pár évvel ezelőtt professzorrá nevezték ki. Legtöbb osztálytársam, különböző módon, elpusztult: haláltáborokban, mint francia idegenlégiós Vietnamban; egyikük apja csendőr volt, belőle is valami hasonló lett, 45 után háborús bűnösként ki is végezték. Sokan közülük kivándoroltak az USA-ba, Dél-Amerikába és Franciaországba, néhányan itthon maradtak.

A munkaszolgálatot szerencsém megúsztam. A szolnoki pályaudvaron a vasútnál dolgoztam, kavicságyat lapátoltam a vasúti pályához és síneket cipeltem. Néha-néha amerikai repülőgépfegyvertűz alá vettek bennünket, de nekem nem esett bajom. Alapjában véve még akkor és ott sem fogtam fel, milyen veszélyek fenyegetnek, bár az is lehet, hogy ez is csak valami védekezési mechanizmus volt.

Szeptember elején aztán „mindenható” édesapám kinyújtotta felém a kezét. Megvesztegettek valakit, akinek kapcsolatai voltak a németekkel, és ez az ember egy szép napon megjelent egy autóval, hogy magával vigyen. Attól kezdve mint a német újjáépítési szolgálat megbízottja édesapám üzemében teljesítettem szolgálatot. Budapesten éltem, nem kellett hordanom a sárga csillagot, és együtt éltem a szüleimmel egy csillagos házban. Október 15-én, azon a napon, amikor Horthy kihirdette a fegyverszünetet és Szálasi átvette a hatalmat, megjelent nálunk már árnásított cégünk egyik alkalmazottja, magával vitt, és elrejtett a lakásában. Szüleim ott maradtak a csillagos házban; édesapámat onnan hurcolták el Németországba, ő ott halt meg. Egy fogolytársa később elmesélte nekem, hogy éhen halt, többek között azért, mert élelmét becserélte dohányra. Azt is hallottam, hogy nem akart segítséget elfogadni, hogy megmeneküljön az óbudai téglagyárból, ahol fogva tartották őket. Nem tudom, miért nem engedte meg, hogy segítsenek neki, mindenestre kizártnak tartom, hogy úgy gondolta, el kell viselnie a sorsát. Talán nem akarta veszélyes helyzetbe sodorni a segítőit. 54 éves korában halt meg, röviddel Németország felszabadulása előtt. Sokáig nem akartam elhinni és nehezen is nyugodtam bele, hogy már nincs többé.

Engem később egy ideig nagybátyám barátnője egy szőrmeáru-üzletben bújtatott, majd nagybátyámmal együtt nehéz körülmények között elindultunk a front felé, így szabadultunk fel 1944. december 6-án egy dunántúli faluban – a front azon a falun vonult át, ahol éppen megaludtunk.

Édesanyám a csillagos házban vészelte át a háborút, ebben az időben tört ki rajta a betegsége. Először a változás korából fakadó panaszai voltak, később kifejlődött mániás depressziója. Erre a betegsége akkoriban még nem ismertek gyógyszert; édesanyám egy ideig a stekeliánus Szinetár Ernőhöz járt analízisbe, akinek az osztályán később hosszú ideig dolgoztam.

Azzal, hogy meghalt az apám – akit egyébként nagyon szerettem –, felszabadultam a családi nyomás alól, attól kezdve ugyanis nem várták el tőlem, hogy

mérnök legyek. Ugyanakkor együtt éltem beteg anyámmal, akinek jelenléte nagy súllyal nehezedett rám, valamint Ernő nagybátyámmal, aki apám helyében fenntartotta a családot. Anyám nemsokára anyagi kérdések miatt összekülönbözött velem, de a viszály nem tartott sokáig, Ernő nagybátyám ugyanis röviddel ezután külföldre távozott. Körülöttem tehát komplikált helyzet alakult ki, amelyben azért bizonyos szabadságot is élvezhettem.

A háború befejezte után, 1945 tavaszán azonnal beiratkoztam az Orvostudományi Egyetemre – abban a reményben, hogy pszichoanalitikus leszek. Azt mondják, hogy ha valaki analizálni akar, meg kell válaszolnia magának a kérdést, hogy miért akar pszichoanalízissel foglalkozni. Én ezt a mai napig nem tudom pontosan. Annyit tudok, hogy én már 1943-ban pszichoanalitikus akartam lenni – ez számomra a bölcsek kövét, tündérországot, egy nem reális foglalkozást, meghívást egy elképzelt világba jelentette. De a pszichoanalízis Magyarországon annak idején amúgyis a levegőben lebegett.

[...]

*Az ötvenes évek:
egyetem és a szakmai pályafutás kezdete*

1945 tavaszán tehát megkezdtem egyetemi tanulmányaimat Budapesten. Pozitív élményeim közé tartozott egy szabad egyetemen, hogy a kötelező tantárgyakon kívül azt tanult az ember, amit akart. Az egyetem még komoly anyagi nehézségekkel küszködött, de ennek ellenére pezsgő élet folyt. Még olyan előadók is hallgattam mint Szent-Györgyi Albert, Beznák Aladár, Hermann Imre és Gartner Pál. Hermann nem volt valami jó előadó, ellentétben a stekeliánus Gartnerrel, aki erotikus történeteivel és teátrális stílusával elbűvölte a hallgatókat.

A – még valóban szabad – 1946-os választásokat az egyetemen viharos események kísérték, beleértve a verekedéseket is. Egy barátommal együtt beléptem a Polgári Radikális Pártba, egy értelmiségiek alapította demokratikus, liberális gondolkodású, viszonylag kis létszámú csoportosulásba. Három másik barátom, akikkel gimnáziumi éveim alatt jóban voltam, a Kommunista Pártba lépett be, ezért eltávolodtam tőlük, barátságunk is véget ért.

Az egyetemen sokat kellett dolgoznom. Az első évben az alapszakokból – kémiából és fizikából – kis híján megbuktam, végül mégis átmentem. Általános orvosként végeztem, a pszichiátriára csak később specializáltam magam. Ernő nagybátyám helyesen és bölcsen felismerte, hogy kommunizmus lesz: két öltönye lehet az embernek a szekrényében, minden mást elvesznek. Jóslata bevált, ami csak sovány vigasz lehetett a számára, mikor 1949-ben családi vállalkozásunkat államosították. Ő már előbb levonta a konzekvenciákat, emigrált. Nem követtem a példáját, pedig felajánlotta nekem, én azonban nem éreztem úgy, hogy nekem innen el kell mennem. Jól éltem, mert nagybátyámtól, mielőtt elment volna, pénzt kaptam. Voltaképpen azt

sem tudtam igazán, mi folyik a Szovjetunióban. Gimnazistaként az iskolával meglátogattunk egy antibolsevista kiállítást; láttam, hogy a Szovjetunió a Molotov–Ribbentrop-paktum megkötésekor az 1849-ben a cári Oroszország által zsákmányolt magyar zászlókat visszaadta, és azt a kiállítást is láttam Budapesten, amelyen a Szovjetunió magát tömjénezte. Az orvosi hivatás már akkor is egyfajta biztonságot nyújtott, abban az értelemben, hogy orvosok általában nem mennek tönkre. A foglalkozásom biztos egzisztenciát jelentett. Nem tudom megmagyarázni, miért nem vándoroltam ki, pedig tudatában voltam az állandó veszélynek, és magamnak rendre túlélési stratégiákat dolgoztam ki. 1961-ben kész orvos, pszichiáter lettem. Aztán részt vehettem Bécsben egy pszichiátriai kongresszuson, és azóta elég sokat utaztam. Többször lett volna alkalmam, hogy elhagyjam Magyarországot, 1956-ban is, ahogyan ezt sokan megtették, én mégis maradtam. Akkoriban ezt édesanyám betegségével magyaráztam, aki 1965-ben halt meg. Egyrészt ez igaz is, másrészt olyan sokan mentek el, akik itt hagyták szüleiket és gyerekeiket. A kérdés tehát nyitva marad, éppen úgy, mint az, hogy miért nem szökött meg apám a deportálásból, miért cserélte el kenyerét cigarettáért, miért döntött tehát kvázi az élet ellen. Talán hiányzott belőlem a vállalkozókedv, nem mertem kockáztatni. Erre persze egy keserű magyar vicc poénjával lehetne válaszolni: az ember kalandvágyból marad otthon.

Túlélési stratégiám részeként 1950-ben, még mielőtt megkaptam volna a diplomámat, Hidasra magyarítottam a nevem, hogy már így álljon benne. (1943-ban kiállított érettségi bizonyítványomban – miután abban az évben kikeresztelkedtünk – vallásként már római katolikus szerepelt.) Életem vezérmotívuma *Az Est*-ben 1933-ban megjelent Hitler-fénykép óta: Jaj a zsidóknak, edződnöd kell, hogy elviseld a kínokat! És gyermekkorom egy szakaszában valóban megedzettem magam, hogy jól viseljem a kínokat. Minden erőmmel azon voltam, hogy életben maradjak, hogy kibírjak mindent – előbb Hitlert, majd a kommunistákat –, alkalmazkodjam az engem körülvevő valóságához, és megőrizzek valamit a bennem rejlő kreativitásból ahhoz, hogy túléljem a fasizmust, meg kellett tagadnom a zsidóságot, a bolsevizmusban pedig családom „kapitalista” múltját kellett titkolnom. A kommunista párt azt sugallta, hogy a zsidók tagadják meg zsidó mivoltukat, ugyanakkor bagatellizálta a holokauszt tényét. 1945 után – jellemző módon – nem dolgoztuk fel Magyarország szerepét a prefasizta és náci-múltban – amihez például a Német Szövetségi Köztársaságban a pszichoanalízis részéről Mitscherlich házaspár *Die Unfähigkeit zu trauern. Grundlagen kollektiven Verhaltens* [A gyászra való képtelenség. A kollektív viselkedés alapjai] című könyve nagyban hozzájárult. De a társadalom az 1989-es rendszerváltás óta nem dolgozta fel a kommunista rendszerben való részvételét sem. Az 1989-ben a Ferenczi Sándor Egyesület által megrendezett „Pszichoanalízis és társadalom” című konferencia éppen ennek az igénynek akart eleget tenni.

Amikor 1950-ben befejeztem tanulmányaimat, Magyarországon már nem létezett pszichoanalízis. A Pszichoanalitikus Egyesületet 1948-ban feloszlatták. Én

először a János-kórház belgyógyászati osztályára kerültem, hogy gyakorlatokat szerezzek. Onnan 1951-ben átvett a mentálhigiéniai osztály, amelyet anyám korábbi kezelőorvosa, Szinetár Ernő vezetett. Szinetár tiszta szívből kommunista volt, a sztálinista rendszer feltétlen híve, és aki – mint később kiderült – az Államvédelmi Hatóságnak is dolgozott. Ennek ellenére, vagy talán éppen ezért maga köré gyűjtött egynéhány különböző származású, a társadalom perifériájára taszított embert: a Horthy-hadsereg egy volt repülőtszjtjét, az Üdvhadsereg egykori tisztjét, és engem, a gyároscsemetét. Terápiájában követte a szovjet pszichiátria módszerét, mindenekelőtt a tartós altatást. Rendkívül agresszív ember volt, majdnem mindenkit elektrosokkal kezelte. Különböző bróm–sevenal-keverékeivel krónikus mérgezést okozott betegeinek, úgyhogy állapotukban visszaesés következett be. Pszichoterápiás kezelést akkoriban alig alkalmaztak.

A Rákosi-rezsim sötét éveit írjuk, az elnyomás, a kirakatperek, a terror idejében vagyunk. Mindezek ellenére Szinetár védnöksége alatt az osztálya lett azok gyűjtőhelye, akik a pszichiátriával foglalkoztak. Ott dolgozott például Buda Béla, aki nem lett pszichoanalitikus, ő a berlini dinamikus pszichiáter, Günter Ammon köréhez tartozott és 1969 óta publikációival sokat tett a magyarországi pszichoanalízis rehabilitációjáért. És a mai magyar pszichoanalitikus szakma több más képviselője mellett ott dolgozott Süle Ferenc is, aki a magyarországi jungiánus iskola vezető egyéniségének számít. Az osztályon igazi szellemi műhely jött létre. Szinetár a pszichoanalízis barátjának tartotta magát, és – annak ellenére, hogy stekeliánusként a klasszikus pszichoanalízist nagyrészt lebecsülte – alapjában véve megtűrte és támogatta az effajta műhely létezését. 1974 januárjáig zökkenőmentesen folyt az együttműködés, amikor is nélküle megszerveztük rendezvénysorozatunkat, a „Pszichoterápiás Hétvégét”. Ezen megsértődött, és így került kenyértörésre a kapcsolat közte és munkatársai között. De ez csak később történt, egyelőre még az ötvenes évek végén járunk.

A Rákosi-rezsim bukásának tapasztalataiból kiindulva a Kádár-kormány – amely az 1956-os forradalom után került hatalomra és amely elért egy bizonyos konszolidációt – enyhített az élet minden területét átható ellenőrzésen, a társadalmi kezdeményezéseket és a szellemi pluralizmust azonban továbbra is akadályozta, korlátozta. Ilyen körülmények között kezdték el magukat újjászervezni a pszichológiával és pszichoterápiával foglalkozó, és 1948 után lehetetlenné tett szakemberek és intézményeik, amelyeket a három kategóriával dolgozó állami kultúrpolitika nem tiltott, nem is támogatott, csak megtűrte. A „legendás” éra még élő pszichoanalitikusai elkezdtek analizálni és képezni; egyes személyiségek körül – így Hermann Imre és a Bálint Mihály-tanítvány Liebermann Lucy körül – kisebb csoportok alakultak ki.

Én magam 1957-ben Hajdu Lillynél kezdtem az analízist, akihez három éven keresztül heti három alkalommal jártam. Hajdu Lilly 1957-ig az Országos Ideg- és Elmegyógyintézet igazgatónöje volt, ahol a húszas évek derekáig Hollós István, a

Búcsúm a sárga háztól írója is dolgozott. Hajdu Lilly feltételezhetően hithű tagja volt a kommunista pártnak (sok zsidó a kommunista ideológiát a faji diszkrimináció ellenszerének tekintette), különben nehezen érhetett volna el egy ilyen magas pozíciót. Feketébe öltözött, beteges, öreges, sovány, gondterhelt arcú asszonynak ismertem meg őt – arcképe ma is ott függ a dolgozószobámban. Nagyanyámra emlékeztetett, ő is hosszú fekete szoknyákban járt. Mindig az volt az érzésem, hogy felülről néz rám – tényleg magasabb volt, mint én, de ezt akkor is éreztem, ha mögöttem ült. Igazi matróna volt, sugárzott róla a méltóság. Analízisem tragikus módon ért véget: Hajdu Lilly öngyilkos lett. Rettenetes életet tudhatott maga mögött: férje, Gimes Miklós, aki szintén pszichoanalitikusnak készült, meghalt a munkaszolgálatban. Fia, ifj. Gimes Miklós, Nagy Imre munkatársa, az 1956-os forradalom mártírja lett, 1958-ban Kádár János kivégeztette. A kommunista Hajdu Lillyt bizonyára súlyosan érintette, hogy 1948-ban fel kellett hagynia foglalkozásával, be kellett zárnia analitikusi rendelőjét, és hogy a Párt 1956 után a fiát is megsemmisítette. Amikor kezelésemet megkezdte, nem volt már a Lipótmező igazgatója – fia politikai pere miatt nyugdíjba küldték. Ezek után a családások után újból kinyitotta analitikusi rendelőjét, amelyet 1948 után még egy évig titokban működtetett. Analízisem során több olyan eseményre derült fény, amit nem tudunk feldolgozni: sosem tudtam igazán meggyászolni apámat, nem tudtam sem a halálát, sem a túlélő énem büntudatát feldolgozni. Visszatekintve arra a meggyőződésre jutottam, hogy Hajdu Lilly valószínűleg hasonló problémával küszködött. De ezzel a problémakörrel az akkori Magyarországon még amúgy sem foglalkoztak, éppoly kevésbé, mint a holokauszt traumájával; ennek feldolgozása és az ezzel kapcsolatos szakirodalom megjelenítése csak néhány éve folyik.

Hajdu Lilly öngyilkosságát akkor tudtam meg, amikor a rendelésére mentem. Csöngettem, de senki sem nyitott ajtót. Később azt mondták nekem, hogy gyógyszermérgezésben halt meg. Nem értesített, hogy ne jöjjek, nem búcsúzott el tőlem, „cserbenhagyott”. Olyan dühös voltam rá, hogy még a temetésére se mentem el. Nagy kétségbeesésemben Hermann Imréhez rohantam, és megkértem, hogy analizáljon, de nem volt rám azonnal ideje. Rajka Tibort ajánlotta, akinél továbbfolytattam az analízist, pontosabban előlről elkezdtem és be is fejeztem.

Hajdu Lilly bátorított arra, hogy csoportterápiával foglalkozzam. Ő adott a kezembe egy Amerikában megjelent, csoportpszichoterápiával foglalkozó könyvet Powdermakertől, és 1959-ben – analízisem második és harmadik évében – Magyarországon elsőként elkezdtem csoportos pszichoterápiát alkalmazni, először neurotikusokkal, majd egészséges szakmabeliekkel. Így lettem Magyarországon egyike a csoportpszichoterápia-mozgalom kezdeményezőinek és szervezőinek.

[...]